

de noemer ‘Government as Smart Client’.³³ Een ander onderdeel van de tentoonstelling, ‘Design Standards’ (2022), bestond uit een vitrine met schaalmodellen van het stadsmeubilair dat rond de getoonde projecten stond, maar die over een langere periode waren vervaardigd. Deze objecten zijn een tastbare realiteit van het stadslandschap die vaak over het hoofd worden gezien in zowel het ontwerp als het bestuur, maar die niettemin onze ervaring van de gebouwde omgeving en onze opvattingen over ontwerp kwaliteit positief kunnen beïnvloeden. De schaalmodellen van straatlantaarns, bankjes, vuilnisbakken en fietsenrekken steunden op onderzoekswerk van architectenbureau Simulaa en waren uitgevoerd in een uniforme witte hars. Zo allemaal intiem bij elkaar uitgestald, wordt niet alleen de diversiteit van de ontwerpen – waar we standaardobjecten konden verwachten – kenbaar gemaakt, maar ook de associaties met het uitnodigend en comfortabel inrichten van de openbare ruimte. Het is een mooie illustratie van het gambiet aan hedendaags ontwerpend besturen: dat goed ontwerp maatschappelijke en civiele waarden kan uitdrukken, terwijl goed ontwerp ook de kwaliteit van individuele levens daadwerkelijk wil verbeteren.

Vertaling: InOtherWords, Maria van Tol

gemaakt: de Zwitsers-Europese doelstelling om een hoogwaardige *Baukultur* te realiseren, kan ook een reactie zijn geweest op een multidisciplinaire fragmentatie en een kwantificering van kwaliteitspercepties en borgingsprocessen in de eerste decennia van de eenentwintigste eeuw. Vooral nog gaat er meer zeggingskracht uit van het appèl van de Verklaring van Davos op integraliteit en haar validatie van de gebouwde omgeving als een culturele aangelegenheid, en van de voorbeelden van Zwitserse architectuur uit de afgelopen vier decennia, dan van het kwaliteitssysteem dat in het kielzog van de Verklaring werd ontwikkeld om dit metabeleid te operationaliseren.²⁸ De opsomming van acht kwaliteitscriteria in het Davos Quality System – waaronder niet alleen context en schoonheid, maar ook bestuur – geeft het kwaliteitssysteem een bureaucratische en bestuurlijke kleur die misschien uiteindelijk haaks staat op de belofte van een bouwculturele allure.

Vertaling: InOtherWords, Maria van Tol

33
Office of the Victorian
Government Architect,
*Government as Smart
Client* (Melbourne: State
Government of Victoria,
2024 [2013]).

28
Swiss Federal Office of
Culture, *The Davos Bau-
kultur Quality System*
(Bern: Swiss Federal
Office of Culture, 2021),
bak.admin.ch/bak/en/
home/baukultur/quali-
taet/davos-qualitaets-
system-baukultur.html
(geraadpleegd 11
maart 2024).

Justification, Negotiation and Mediation: Instituting Architectural Quality

Maarten Van Den Driessche

In 2012, Team Flemish Government Architect inaugurated the Atelier Bouwmeester as their dedicated space in the heart of Brussels. As a government body, the role of the Flemish Government Architect is to promote architectural quality throughout the Flemish region. While the word ‘atelier’ suggests a makerspace, Atelier Bouwmeester is primarily an institutional environment that could also be described as a Quality Setting. It is a place for Team Flemish Government Architect to meet and host workshops, exhibitions, lectures and juries. One of the first events held here was the *Assembly (Going Public)* focused on *Thing 001359* by Agency, an initiative by artist Kobe Matthys.¹ The photos show, seated on a temporary stage, the panel of experts to whom the legal conflict surrounding the demolition of the Chico Mendez Mural Garden in New York was submitted for discussion: one of the numerous files from the archives at the heart of Agency’s practice.

In 2011, the art cell of Team Flemish Government Architect invited Agency to contribute to the publication *Openbaarheid* (Publicity). On the occasion of this commission, Agency was invited to the Atelier, where they moderated a so-called ‘Samenkomst – Assembly – Assemblée – Versammlung – Asamblea – Batzar’. For the publication, Agency made a text highlighting and discussing the legal controversy surrounding the demolition of the garden as a case study.²

Around 2000, American artist Ron English had filed a lawsuit against property developer BFC&R to protect the Chico Mendez Mural Garden from demolition. The site of this community garden was originally public land owned by the City of New York. In the 1970s, activists protesting against land speculation, high real estate pressure and the lack of open space had illegally occupied the vacant lot and turned it into a community garden. Next, an artists’ collective developed the garden by adding plants and graffiti art. However, under the neoliberal mayoralty of Rudy Guilliani, this and many similar community gardens were earmarked for privatisation to make way for new property development and social housing. To prevent its destruction, Ron English invoked the copyright of the artists’ collective that had created the graffiti on the garden’s walls.

In response to the art cell’s invitation, the artist proposed installing a replica of the New York community garden’s fence around the Lapperfort forest. This forest, located on the outskirts of Bruges, frequently appeared in the media between 2002 and 2012 as environmentalists occupied its treetops to protect the ecological habitat. This proposal brought the legal conflict, which had been settled in New York City at the end of the twentieth century, to Belgium, lending a sense of local relevance and immediacy to the overseas conflict.

In this text, I draw on the compelling analogy between Agency’s art project and the work of the Flemish Government Architect to outline, through a theoretical lens, a series of operations that underpin quality mediation processes. Reflecting on both situations allows us to describe

1
Agency was founded in
1992 by Kobe Matthys,
who died in 2023. For a
brief biographical sketch,
see: Wim Cuyvers, ‘Kobe
Matthys (1970-2023)’,
De Witte Raaf 224
(2023).
2
Kobe Matthys, ‘Ding
001359 (Chico Mendez
Mural Garden)’, in:
Katrien Laenen et al.
(eds.), *Cahier #3 Open-
baarheid: Over publiek
domein, planning en
restruimte* (Brussels:
Vlaams Bouwmeester,
2011), 22-30.

Verantwoording, Onderhandeling, Bemiddeling: Architectuurkwaliteit instellen

Maarten Van Den Driessche

In 2012 werd het Atelier Bouwmeester, als de representatieve ruimte van het Team Vlaams Bouwmeester, feestelijk geopend in het centrum van Brussel. Als overheidsinstantie heeft de Vlaams Bouwmeester de opdracht de architectuurkwaliteit in de Vlaamse regio te bevorderen. Terwijl het woord atelier een maakplek suggereert, gaat het hier toch vooral om een institutionele omgeving die we ook als een *Quality Setting* kunnen omschrijven. Het is een plek waar het Team Vlaams Bouwmeester vergadert, workshops houdt, tentoonstellingen, lezingen en jury's organiseert. Eén van de eerste activiteiten in deze ruimte was de *Vergadering (Openbaarheid)* rondom *Ding 001359* van Agentschap, een initiatief van de kunstenaar Kobe Matthys.¹ Op foto's zien we in het midden van een tijdelijke tribune een panel van experts aan wie het juridisch geschil rondom de sloop van de *Chico Mendez Mural Garden* in New York ter discussie voorlegt: één van de talloze dossiers uit het archief dat de kern vormt van Agentschap's praktijk.

Agentschap werd in 2011 door de kunstcel van Team Vlaams Bouwmeester uitgenodigd om een bijdrage te leveren aan het cahier *Openbaarheid*. Naar aanleiding hiervan was Agentschap ook in het atelier te gast en modereerde Matthys er een 'Samenkomst – Assembly – Assemblée – Versammlung – Asamblea – Batzar'. Voor het cahier maakte Agentschap een tekst waarin de juridische controverse rond de sloop van de tuin als zaak werd uitgelicht.²

Tegen 2000 had de Amerikaanse kunstenaar Ron English een juridisch geding tegen vastgoedontwikkelaar BFC&R aangespannen, opdat de *Chico Mendez Mural Garden* van sloop zou worden gevrijwaard. De grond onder deze gemeenschapstuin was oorspronkelijk publiek eigendom van de stad New York. Als protest tegen de grondspeculatie, de hoge vastgoed-druk en de schaarse open ruimte was het braakliggend perceel sinds de jaren 1970 door activisten illegaal als gemeenschapstuin in gebruik genomen. Een collectief van kunstenaars had zich de tuin met beplanting en graffitikunst toegeëigend. Onder het neoliberale burgemeesterschap van Rudy Giuliani zou de gemeenschapstuin net als vele andere kavels echter geprivatiseerd worden, om plaats te maken voor nieuwe projectontwikkeling en sociale woningen. Om de tuin van sloop te redden deed Ron English beroep op het auteursrecht van het collectief dat de schilderijen op de muren van de tuin vervaardigde.

Als antwoord op de vraag van de kunstcel deed de kunstenaar het voorstel om een replica van de omheining van de New Yorkse gemeenschapstuin rondom het Lapperfortbos te plaatsen. Dat bosterrein aan de rand van Brugge kwam tussen 2002 en 2012 regelmatig in de media terecht, omdat milieuactivisten zich in de toppen van de bomen hadden verschanst om de ecologische habitat in bescherming te nemen. Dit voorstel bracht het juridische geschil dat op het einde van de vorige eeuw in de stad New York werd beslecht naar België, waardoor het overzeese conflict ook lokaal de nodige urgentie en actualiteit verkreeg.

1
Agentschap werd in 1992 opgericht door Kobe Matthys, die in 2023 is overleden. Voor een korte biografische schets zie: Wim Cuyvers. 'Kobe Matthys (1970-2023)', *De Witte Raaf* 224 (2023).

2
Kobe Matthys, 'Ding 001359 (Chico Mendez Mural Garden)', in: Katrien Laenen et al. (red.), *Cahier #3 Openbaarheid: Over publiek domein, planning en restructuur* (Brussel: Vlaams Bouwmeester, 2011), 22-30.

architectural quality assessment as three institutional operations that interact and significantly influence each other. These operations include: Justification – establishing the criteria that serve as the foundation for decision-making; Negotiation – bringing together expertise and facilitating debate among diverse stakeholders to arrive at (or not) a shared judgement; and finally, Mediation – defining the object of consensus and the tools employed by various actors to achieve this goal.³

Discursive Justification

Agency developed an investigative artistic practice in which legal conflicts over intellectual property (copyrights, patents, trademarks) were subjected to scrutiny, filed in an expanding archive and discussed during performative gatherings. The standardisation and uniformisation inherent in the legal system form the cornerstone of the modern capitalist model, but, according to Agency, fail to appreciate the embedding of artistic practices in a wider ecosystem.⁴ Agency's mission statement argues that:

The colonial concept of ownership relies upon the fundamental assumption of the split between culture and nature and consequently between: expressions and ideas, creations and facts, subjects and objects, humans and non-humans, originality and tradition, individuals and collectives, mind and body, etc . . . Each controversy, included on the list, witnesses a resistance in terms of these divisions.⁵

By reenacting previous intellectual property controversies, the different views and positions regarding the conflict are explained, giving new life to the hesitation that preceded the legal judgement. This is why Agency uses the term 'boundary things'.

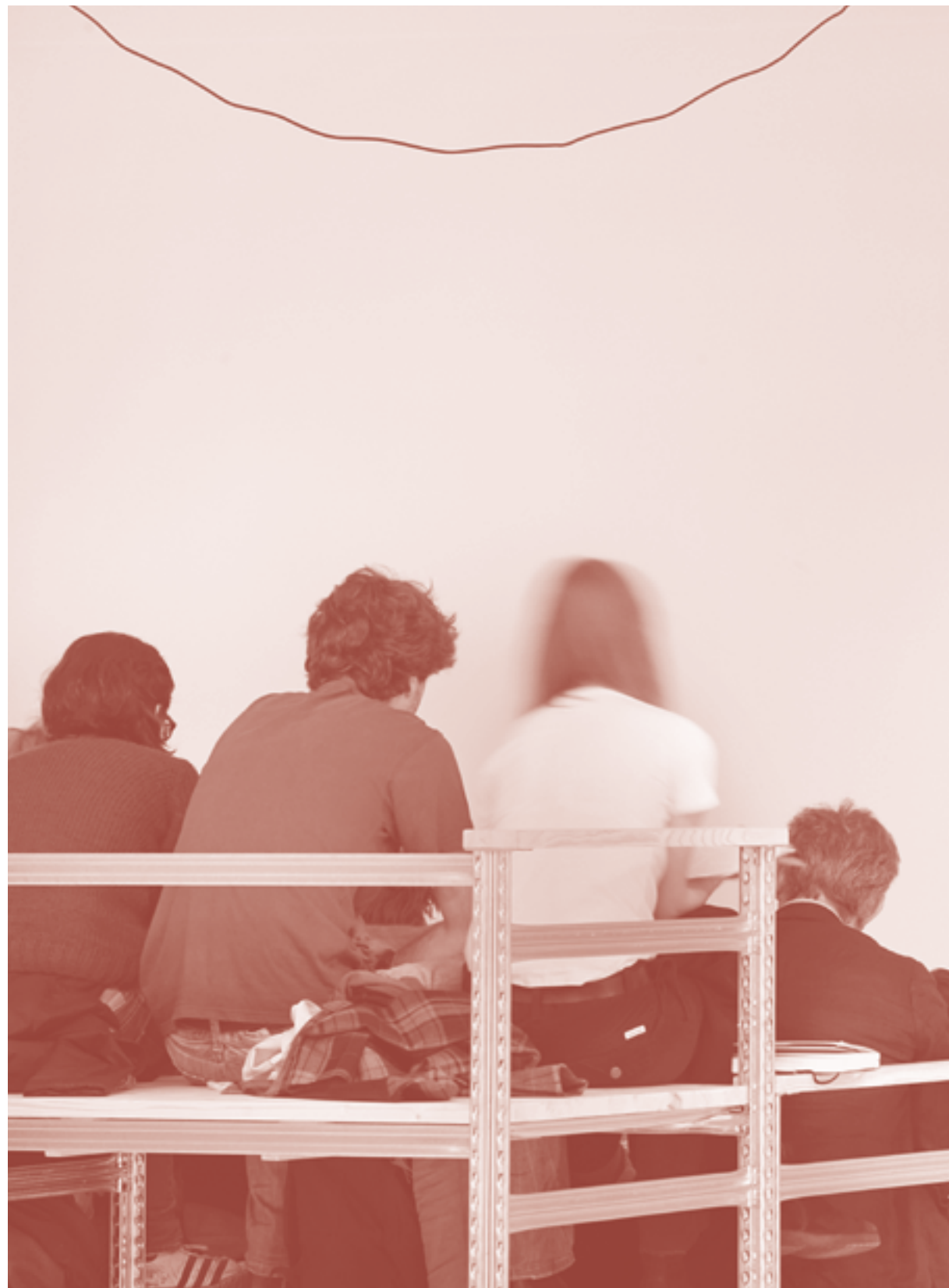
In the case of *Thing 001359 (Chico Mendez Mural Garden)*, for example, the differences between private and public, temporary and permanent, legal and illegal, individual and collective are the subject of discussion. Linguistic conventions and jargon fuel legal controversy. Labelling graffiti as 'illegal' or calling it an 'artistic statement' are symbolic operations with real consequences. Agency contends that although legal criteria are not intrinsic properties of works of art, they do affect them. Recognising or not recognising the shared authorship of an ensemble of wall paintings, for example, could endorse the demolition of a community garden, or initiate legal protection resulting in the halting of building plans. Radically questioning the moment of *justification* is central to Agency's investigation into boundary things. Through reenactment, Agency questions the finality of previously pronounced legal rulings.

The notion of 'architectural quality' occupies a central position in today's architecture discourse. The built environment has quality when it is 'appropriate', 'sustainable', 'recognisable', 'socially inclusive', 'wheelchair accessible', 'safe', 'standards compliant', 'integrally designed', 'robust', 'iconic' and 'distinctive', to name but a few of the commonly used qualifiers. The generic term 'architectural quality' allows for the interpretation of properties that cannot be purely objectively determined or measured. Consequently, the above signifiers mediate the recognition of certain qualities in certain objects. Strictly speaking, the term 'quality' does not originate in architectural discourse, but is borrowed from management literature. It refers either to the assignment of 'value' to products themselves, or to the control of the process of creation in such a way as to ensure that quality guarantees are built into the production of the artefact. As the

3
The text builds on the principle of translation in actor-network theory as developed by Michel Serres, Bruno Latour and Michel Callon. Michel Callon, 'Some Elements of a Sociology of Translation', *The Sociological Review* 32 (1984), 196-233.

4
Kobe Matthys and Tom Van Imschoot, 'Een ecologie van kunstpraktijken', kunst.be/nu-in-de-kunsten/een-ecologie-van-kunstpraktijken (accessed 20 May 2024).

5
Kobe Matthys's mission statement as found on [Agentive.org](https://agentive.org) (accessed 16 July 2024).

Agentschap, Vergadering (Openbaarheid), over Ding 001359 (Chico Mendez Mural Garden), Atelier Bouwmeester, Brussel, 2012

Agency, Assembly (Going Public), about Thing 001359 (Chico Mendez Mural Garden), Atelier Bouwmeester, Brussels, 2012

In deze tekst gebruik ik de fascinerende analogie tussen dit kunstproject en de werking van de Vlaams Bouwmeester om vanuit een theoretisch referentiekader een set operaties te articuleren die kwaliteitsbemiddelingsprocessen begeleiden. Door beide situaties te spiegelen kan de beoordeling van architectuurkwaliteit worden beschreven als drie institutionele acties die op elkaar ingrijpen en elkaar in belangrijke mate beïnvloeden: *Verantwoording* – de formulering van criteria die de basis vormen voor het nemen van beslissingen, *Onderhandeling* – het samenbrengen van expertise en het debat tussen verschillende betrokkenen om (al dan niet) tot een gedeeld oordeel te komen en ten slotte *Bemiddeling* – het voorwerp waarover overeenstemming wordt gezocht en de middelen die verschillende actoren hiertoe inzetten.³

Talige verantwoording

Agentschap heeft een onderzoekende artistieke praktijk ontwikkeld, waar juridische geschillen inzake intellectueel eigendom (copyrights, patenten, handelsmerken) worden onderzocht, gearchiveerd en tijdens performatieve samenkomsten aan nadere reflectie worden onderworpen. De standaardisatie en uniformisering, eigen aan de jurisdictie, zijn de hoeksteen van het moderne kapitalistische model, maar ze miskennen volgens Agentschap de inbedding van artistieke praktijken in een breder ecosysteem.⁴

Agentschap's *mission statement* stelt:

Het concept van intellectuele eigendom berust op de fundamentele uitgangspositie dat er een scheiding bestaat tussen natuur en cultuur, en bijgevolg ook tussen expressie en ideeën, creatie en feiten, subject en object, mens en niet-mens, originaliteit en traditie, individu en collectief, lichaam en geest, etc. Elke controverse op de lijst getuigt van een moment van twijfel over deze scheiding.⁵

Door eerdere controverses omtrent intellectueel eigendom opnieuw onder de loep te leggen, worden de verschillende zienswijzen en standpunten betreffende het geschil uiteengelegd, waardoor de aarzeling die voorafging aan het juridische oordeel opnieuw bestaansrecht krijgt. Agentschap spreekt daarom ook over 'grensgevallen'.

In het geval van *Ding 001359 (Chico Mendez Mural Garden)* vormen bijvoorbeeld de verschillen tussen privé en publiek, tijdelijk en permanent, legaal en illegaal, individueel en collectief het onderwerp van de discussie. Talige conventies en jargon voeden de juridische controverse. Graffiti als 'illegaal' bestempelen dan wel een 'artistiek statement' noemen, is een symbolische operatie met reële effecten. Juridische criteria zijn volgens Agentschap geen intrinsieke eigenschap van kunstwerken, maar beïnvloeden ze wel. Een al dan niet erkenning van het gedeeld auteurschap van een ensemble van muurschilderingen kon bijvoorbeeld zowel de sloop van een gemeenschapstuin in gang zetten, als een wettelijke bescherming inleiden met het stopzetten van de bouwplannen tot gevolg. Het radicaal ter discussie stellen van het moment van *Verantwoording* staat centraal in Agentschap's onderzoek naar grensgevallen. De reconstructie van het geschil stelt kanttekeningen bij het definitieve karakter van eerder uitgesproken juridische uitspraken.

Als notie neemt 'architectuurkwaliteit' vandaag een centrale plaats in het architectuurdebat in. De gebouwde omgeving is kwalitatief want 'gepast', 'duurzaam', 'herkenbaar', 'sociaal inclusief', 'rolstoeltoegankelijk', 'veilig', 'norm-conform', 'geïntegreerd ontworpen', 'robuust', 'iconisch',

3

De tekst bouwt voort op het principe van translatie in de *actor-network-theory* zoals ontwikkeld door Michel Serres, Bruno Latour en Michel Callon. Michel Callon, 'Some Elements of a Sociology of Translation', *The Sociological Review* 32 (1984), 196-233.

4

Kobe Matthys en Tom Van Imschoot, 'Een ecologie van kunstpraktijken,' kunsten.be/nu-in-de-kunsten/een-ecologie-van-kunstpraktijken/ (geraadpleegd 20 mei 2024).

5

Kobe Matthys' mission statement zoals terug te vinden op [Agentive.org](https://agentive.org) (geraadpleegd 16 juli 2024).

pursuit of architectural quality becomes central to policy documents, administrative protocols, tendering procedures, architecture competitions, consultations and recommendations of various committees, the term not only refers to a surplus symbolic value, but its use has significant practical consequences as well. Since the criteria serve as guidelines for both design and assessment processes, they shape considerations and direct actions. Much like intellectual property, the term is the cornerstone of a legal-administrative complex in which products and services are weighed against each other according to market logic.⁶

In their seminal work *De la Justification*, sociologist Luc Boltanski and economist Laurent Thévenot analyse this process of justification. Their key observation is that, in everyday situations requiring decision-making, people rarely rely on rigid protocols or a strict hierarchy of standards. Instead, they continually weigh a variety of considerations against each other. In both specialised and general contexts, different vocabularies are employed to justify actions and choices. These vocabularies draw on distinct frames of reference and, in turn, represent very different social worlds.⁷ A community garden fosters residents' sense of identification with their city, while the development of social housing involves expanding the amenities of the welfare state. In contrast, a property developer such as BFC focuses on surplus value creation. This means that the decision to demolish or protect an urban space can be considered on the basis of different motives and underlying beliefs. Agency's reenactments demonstrate that the judgment in a legal case can vary depending on the perspective from which the case is considered. We can extrapolate these insights to a Quality Setting. Clearly, we engage with a different register when a project is part of an evolving body of work by an architect or artist collective, when financial profit, investment and maintenance costs are the primary considerations, or when the tourist potential of a site is at stake. Each of these registers of meaning refers to different qualities that can be attributed to architecture, but the premises from which architectural quality is interpreted vary significantly.

Rather than a neutral fact, architectural quality is an 'essentially contested concept'.⁸ When urban design processes, architectural projects and spatial and landscape interventions are subjected to judgment, their value can be assessed from very different perspectives. Different logics can enter into dialogue with each other, but they can also contradict each other, so that the different interests must also be positioned in relation to each other. Therefore, it is not only important how the architectural object itself 'exists', but equally important from which value systems the architectural object is discussed. Legitimation demands ideological commitment, statements about the idea of 'good architecture' and continuous adjustments to the assessment process itself. Moreover, institutionally motivated justification does not occur solely in response to a single, idiosyncratic project; it must balance the specific expectations of a particular site with broader, more general ambitions and wishes that transcend the individual case. This requires the formulation of discursive statements that provide the initial elements of the motivation, even before there is in fact a project to be assessed.

Both the formulation of a commission and the actual assessment involve a symbolic act of interpretation. Not only institutions such as the Flemish Government Architect, but also bodies such as the Aesthetic Committee of a medium-sized city or a regional heritage commission

6

Luc Boltanski and Eve Chiappello, *Le Nouvel Esprit du Capitalisme* (Paris: Edition Gallimard, 1999).

7

Luc Boltanski and Laurent Thévenot, *De la justification* (Paris: Editions Gallimard, 1991). The French thinkers distinguish between six *cités*, each of which they link to a major thinker: the inspired world (St Augustine), the domestic world (Bossuet), the world of fame and glory (Hobbes), the world of social wellbeing (Rousseau), the market (Adam Smith) and the industrial world (Saint-Simon).

8

Walter Bryce Gallie, 'Essentially Contested Concepts', *Proceedings of the Aristotelian Society* 56 (1956), 167-198.

‘onderscheidend’, om maar een reeks veelvoorkomende kwalificaties op te lijsten. De generische term ‘architectuurkwaliteit’ laat toe om eigenschappen te duiden die niet louter objectief te bepalen of te meten zijn. Via bovenvermelde betekenaars worden in voorwerpen bijgevolg bepaalde kwaliteiten onderkend. De term ‘kwaliteit’ komt *strictu sensu* niet uit het architectuurdiscours, maar is afkomstig uit de managementliteratuur. Het is een manier om de producten ofwel zelf ‘waarde’ toe te kennen, ofwel het ontstaansproces zodanig te monitoren, dat er bij de totstandkoming van het artefact kwaliteitsgaranties worden ingebouwd. Omdat het streven naar architectuurkwaliteit centraal komt te staan in beleidsnota’s, administratieve protocollen en aanbestedingsprocedures, bij architectuurprijsvragen, raadplegingen en adviezen van allerhande commissies, wijst de term niet alleen op een surplus-symboolwaarde, maar kent het gebruik ervan ook zeer uitgesproken uitwerkingen. Aangezien de criteria zowel in het ontwerp- als beoordelingsproces als richtsnoer dienen, bepalen ze overwegingen en sturen ze het handelen. Net zoals intellectueel eigendom vormt de term de hoeksteen van een juridisch-administratief complex waarbij producten en diensten, in een vrije marktlogica, ten opzichte van elkaar worden afgewogen.⁶

De socioloog Luc Boltanski en econoom Laurent Thévenot hebben in hun sleutelwerk *De la Justification* dit proces van verantwoording geanalyseerd. In dagelijkse situaties waar beslissingen moeten worden genomen, worden zelden zeer strikte protocollen of een hiërarchische set maatstaven gehanteerd, aldus Boltanski en Thévenot, maar wordt steeds opnieuw een waaier aan overwegingen tegen elkaar uitgespeeld. Zowel in gespecialiseerde als minder gespecialiseerde contexten worden er verschillende *vocabulaires* gehanteerd om handelingen en keuzes te rechtvaardigen. Deze vocabularia verwijzen naar andere referentiekaders en vertegenwoordigen op hun beurt zeer verschillende sociale werelden.⁷ Een gemeenschapstuin zorgt voor de identificatie van de bewoners met hun stad. Bij het realiseren van sociale woningen worden de voorzieningen van de verzorgingsstaat uitgebouwd, terwijl een vastgoedontwikkelaar zoals BFC vooral meerwaardecreatie voor ogen heeft. De overweging om tot sloop dan wel bescherming over te gaan, kan dus vanuit verschillende motieven en overtuigingen worden bekeken. Agentschap’s reconstructie demonstreert dat het oordeel in een juridische zaak kan verschillen naar gelang de lens van waaruit deze wordt bekeken. We kunnen deze inzichten extrapoleren naar een *Quality Setting*. Het mag duidelijk zijn dat een ander register wordt aangesneden, wanneer een project wordt gesitueerd in een zich ontwikkelend oeuvre van een architect of een kunstenaarscollectief, dan wel wanneer financiële winst, investerings- en onderhoudskosten als eerste criterium worden opgevoerd, of wanneer we het toeristisch potentieel van een plek in ogenschouw nemen. Elk van deze betekenisregisters heeft betrekking op andere kwaliteiten die aan architectuur kunnen worden toegeschreven, alleen zijn de premisses van waaruit architectuurkwaliteit wordt geduid onderling zeer verschillend.

Architectuurkwaliteit is geen neutraal gegeven, maar een ‘wezenlijk betwist begrip’.⁸ Wanneer stedelijke planningsprocessen, architectuurprojecten, ruimtelijke en landschappelijke interventies aan een oordeel worden onderworpen, kan de waarde ervan vanuit zeer verschillende perspectieven worden beschouwd. De verschillende logica’s treden met elkaar in dialoog, maar kunnen elkaar ook onderling tegenspreken, en

6

Luc Boltanski en Eve Chiappello, *Le Nouvel Esprit du Capitalisme* (Parijs: Éditions Gallimard, 1999)

7

Luc Boltanski en Laurent Thévenot, *De la justification* (Parijs: Éditions Gallimard, 1991). De Franse denkers maken onderscheid tussen zes ‘cités’ die ze telkens met een belangrijke denker verbinden: de geïnspireerde wereld (St. Augustinus), de domestieke wereld (Bossuet), de wereld van faam en roem (Hobbes), de wereld van het maatschappelijk welzijn (Rousseau), de markt (Adam Smith) en de industriële wereld (Saint-Simon).

8

Walter Bryce Gallie, ‘Essentially contested concepts’, *Proceedings of the Aristotelian Society* 56 (1956), 167-198.

create a discursive space in which priorities are set among a multitude of interests and criteria. When Flemish Government Architects give advice in the exercise of their mandate – such as in heritage cases – their perspective on architecture, informed by field expertise, professional experience, and personal architectural vision, inevitably influences their judgment. When initiating research by design, such as their Pilot projects (another tool of Team Flemish Government Architect), a framework of a few rules is established, in which certain environmental development criteria are put on hold and other dimensions take precedence.

Negotiation between Stakeholders

Public institutions such as the Flemish Government Architect create a democratic space for discussion. Negotiation involves the process of justification described above. To this end, the public body brings in not only those directly involved in the project in question – such as the commissioned architects and the commissioners – but also peers and external experts to oversee the ‘quality’ of the living environment. The stakeholders represent – and, in a sense, safeguard – the different value systems that inform and shape the judgement. In principle, public commissioners and competent administrations have the social interest – or: specific social interests – in mind. Politicians and local representatives likely represent the prestige or economic interests of their city; users and residents focus on the usability, identity and recognisability of their transforming living environment.

Opening of 'Atelier Bouwmeester', Ravensteingallery, Brussels, 2012/ Opening van 'Atelier Bouwmeester', Ravesteingalerie, Brussel, 2012

dus moeten de verschillende belangen ook ten opzichte van elkaar worden gepositioneerd. Het is dus niet alleen van belang hoe het architecturale voorwerp zelf ‘bestaat’, maar evenzeer vanuit welke waardesystemen er over deze architectuur wordt gesproken. De legitimatie vraagt ideologisch engagement, uitspraken met betrekking tot het idee van ‘goede architectuur’ én voortdurende bijstellingen aan het proces van de beoordeling zelf. Een institutioneel gemotiveerde verantwoording gebeurt daarenboven niet alleen in het licht van het ene idiosyncratische project, maar moet specifieke verwachtingen met betrekking tot die ene concrete plek balanceren met meer generieke ambities en betrachtingen die het particuliere geval overstijgen. Het noopt tot het formuleren van discursieve stellingen die de eerste elementen van de motivatie bevatten, zelfs nog voordat er effectief sprake is van een te beoordelen project.

Zowel in de formulering van een opdracht als de eigenlijke beoordeling vindt er een symbolische interpretatie-arbeid plaats. Instellingen zoals de Vlaams Bouwmeester, maar ook een kwaliteitskamer van een middelgrote stad of de regionale commissie monumentenzorg scheppen een discursieve ruimte waar in de veelheid aan belangen en criteria prioriteiten worden gelegd. Wanneer Vlaams Bouwmeesters vanuit hun mandaat, bijvoorbeeld in erfgoed dossiers advies moeten verlenen zal hun architectuuropvatting – kennis van het veld, professionele ervaring, persoonlijke visie op architectuur – ook hun oordeel kleuren. Bij het initiëren van ontwerpend onderzoek zoals de Pilootprojecten – een ander instrument van het team Vlaams Bouwmeester – werd een regelluw kader geschapen, waardoor bepaalde criteria die tellen bij de ontwikkeling van een omgeving tussen haakjes worden geplaatst, opdat andere eigenschappen een groter belang krijgen.

Onderhandeling tussen betrokkenen

Publieke instellingen zoals de Vlaams Bouwmeester creëren een democratische gespreksomgeving. In de onderhandeling wordt ruimte gemaakt voor het geschetste proces van verantwoording. Hiertoe verzamelt het overheidsorgaan, naast de directe betrokkenen bij het betreffende project zoals opdrachtvoerende architecten en opdrachtgevers, ook collega-architecten en externe deskundigen om over de ‘kwaliteit’ van de leefomgeving te waken. De betrokkenen vertegenwoordigen – en bewaken, zo men wil – de verschillende waardesystemen die bij het oordeel kunnen worden gemobiliseerd. Publieke opdrachtgevers en het bevoegde bestuur hebben in principe het maatschappelijke belang – of specifieke maatschappelijke belangen – voor ogen. Politici en lokale mandatarissen kunnen ook het prestige van hun stad of economische motieven behartigen. De gebruikers en bewoners zien toe op de bruikbaarheid, de identiteit en herkenbaarheid van hun leefomgeving in transformatie. Dit terwijl ambtenaren, academici of andere deskundigen vanuit de eigen achtergrond en discipline, en dus vanuit zeer specifieke bekommernissen over toekomstige architectuurprojecten debatteren: monumentenzorg, milieubeleid, circulair bouwen, bestuurszaken, sociale inclusie, welzijn en gezondheid, enzovoort. De exacte samenstelling van de groep representeert de belangen die tijdens de onderhandeling zullen spelen. Het democratische proces van onderhandeling is de tweede actie die we hier aan een analyse onderwerpen. En daarin speelt ook de scenografie van de setting een rol. De vorm van het samenkomen van mensen en dingen is een belangrijk thema in het architectuurdebat, maar ook in de hedendaagse kunst.⁹

9

Anne Davidian en Laurent Jeanpierre (red.), *What Makes an Assembly? Stories, Experiments, and Inquiries* (Antwerpen/Londen: Evens Foundation & Sternberg Press, 2022); Markus Miessen (red.), *Agonistic Assemblies: On the Spatial Politics of Horizontality* (Berlijn: Sternberg Press, 2024); Bruno Latour en Peter Weibel (red.), *Making Things Public: Atmospheres of Democracy* (Cambridge, MA: MIT Press, 2005).

Meanwhile, civil servants, academics or other experts approach future architectural projects from the perspective of their respective backgrounds and disciplines, that is, from highly specific concerns such as monument preservation, environmental policy, circular building, governance, social inclusion, welfare, health and so on. The precise composition of this group reflects the interests that will shape the negotiation process. This democratic negotiation process forms the second phase of our analysis. The scenography of the setting also plays an important role in this: the way in which people and elements come together is a central theme in both architectural discourse and contemporary art.⁹

Kobe Matthys invited several stakeholders to the meeting, including artists, ecologists, lawyers and urban designers, but the photos of the event at Atelier Bouwmeester primarily show the carefully crafted scenography: a temporary setup with three rows of tiered seating arranged in a U-shape around a low stage displaying a concrete scale model of the community garden. The open end of the U faces the Atelier’s glass display. A diverse audience sits on the stage, thoughtfully engaging with the theme issue at hand. The archive plays an important role in Agency’s work: the same stages then contain labelled boxes containing the files of countless ‘boundary things’, pieces of evidence taken from the boxes in the context of the conversation. In various setups, Agency uses very different institutional formats, corresponding to architectural typologies through which specific meanings are made public: the salon, archive, parliament, exhibition and even showroom.

The ad hoc nature of Agency’s setup resonates strongly with the minimalist design of Atelier Bouwmeester. This space also mixes programme elements in a deliberate departure from the conventional office environment. While Agency’s scenography exudes a certain fragility, is in a sense a temporary presence in the Atelier, both the Atelier’s setting and its design are more affirmative. In the scenography of Atelier NU, the occurrences at Atelier Bouwmeester unfold as a sequence of activities ranging from informal one-on-one meetings around a small kitchen table to a more theatrical setup at the opposite end of the gallery, where presentations and actions assume an audience, acquiring a more formal tone. In addition, the curved glass cabinet network wall that opens onto a busy urban passage both literally and symbolically displays this transition from the informal to the formal.

Beyond the explicit reference to Latour’s ‘parliament of things’, the theatrical arrangement also evokes late-eighteenth-century salon culture, echoing Jürgen Habermas’s vision of this setting as embodying the utopian contours of a democratic project.¹⁰ In salons and literary circles, citizens gathered to view paintings and listen to music and literature. Free from personal concerns and immediate material needs this audience, according to Habermas, could openly and freely discuss art, culture and social issues. Habermas’s ideas on art criticism remain widely respected, and his perspectives on the public sphere continue to resonate as well. In the relaxed atmosphere of the salon, this thinker from the Frankfurt School saw the seeds of a revolutionary political project that would later have a wider social impact with the French Revolution. In some ways, the culture of the salons – their societies and circles – can provide a model for the debates on architectural quality that take place in aesthetics committees, urban ateliers or design review panels, as well as the pursuit of consensus on the desired quality of the living environment. However, such an idealised

9

Anne Davidian and Laurent Jeanpierre (eds.), *What Makes an Assembly? Stories, Experiments, and Inquiries* (Antwerp/Londen: Evens Foundation & Sternberg Press, 2022); Markus Miessen (ed.), *Agonistic Assemblies: On the Spatial Politics of Horizontality* (Berlin: Sternberg Press, 2024); Bruno Latour and Peter Weibel (eds.), *Making Things Public: Atmospheres of Democracy* (Cambridge, MA: MIT Press, 2005).

10

Bruno Latour. *Het parlement van de dingen: Over Gaia en de representatie van niet-mensen* (Amsterdam: Boom, 2021); Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, translated by Thomas Burger and Frederick Lawrence (Cambridge, MA: MIT Press, 1989).

Kobe Matthys nodigde verschillende betrokkenen uit voor de bijeenkomst, onder wie kunstenaars, ecologen, juristen en stedenbouwkundigen, maar op de foto's van het evenement in het Atelier Bouwmeester is vooral de welbewuste scenografie te zien. In de ruimte is een tijdelijke stelling gebouwd: drie tribunes zijn in een U-vorm opgesteld rond een laag podium waarop een betonnen schaalmodel van de gemeenschapstuin is geplaatst. De open zijde van de U richt zich naar de glazen vitrine van het atelier. Op de tribunes zit een divers publiek dat zich over de zaak in kwestie buigt. In het werk van Agentschap speelt het archief een sleutelrol: op dezelfde stellingen staan dan gelabelde kisten waarin de dossiers van talloze 'grensgevallen' worden bijgehouden, bewijsstukken die tijdens het gesprek uit de kisten worden gehaald. In verschillende ensceneringen put Agentschap uit zeer verschillende institutionele formats die corresponderen met architectuurtypologische vormen, waarbij een bepaalde betekenisinhoud publiek wordt gemaakt: de salon, het archief, het parlement, de tentoonstelling en zelfs de showroom.

Het ad-hoc karakter van Agentschap's opstelling resoneert nadrukkelijk met de minimalistische inrichting van het Atelier Bouwmeester, dat door NU architectenatelier werd ingericht. De hybride mengvorm van programmaonderdelen vinden we ook terug in het atelier dat zich op een bewuste manier distantieert van de reguliere kantooromgeving. Terwijl Agentschap's provisorische tribune een zekere fragiliteit bezit en in zekere zin in het atelier slechts tijdelijk te gast is, is zowel de locatie als de inrichting van het atelier meer bevestigend. In de scenografie van NU toont het gebeuren in het atelier zich als een sequens van activiteiten die variëren van zeer informele 1 op 1 ontmoetingen rondom een kleine keukentafel, naar een meer theatrale omgeving aan het uiteinde van de galerij waar presentaties en handelingen een publiek veronderstellen en aldus een meer formeel karakter krijgen. Door de gebogen, glazen schrijnwerkwand die uitziert op een druk gefrequenteerde stedelijke passage, wordt deze overgang van eerder informeel naar formeel letterlijk en figuurlijk in de etalage gezet.

Naast de expliciete verwijzing naar Latour's 'parlement der dingen' refereert de theatrale configuratie aan de laat-achttiende-eeuwse saloncultuur en de manier waarop Jürgen Habermas in deze setting de utopische contouren van een democratisch project ontwaarde.¹⁰ In salons en literaire kringen kwamen burgers samen om te kijken naar schilderijen, te luisteren naar muziek en literatuur. Onbezwaard door private kwesties en directe materiële noden kon het publiek, volgens Habermas, in alle vrijheid en openheid discussiëren over kunst, cultuur en maatschappelijke uitdagingen. Er wordt vandaag nog vaak in Habermasiaanse termen over kunstkritiek gedacht, terwijl zijn opvattingen over de publieke sfeer eveneens doorwerken. In de ongedwongen sfeer van de salon zag de denker van de *Frankfurter Schule* de aankondiging van het revolutionaire politieke project dat met de Franse Revolutie een bredere sociale uitwerking kreeg. De saloncultuur, de gezelschappen en kringen kunnen ergens model staan voor het debat omtrent architectuurkwaliteit in welstandscommissies, stadsateliers of *design-review* panels en de zoektocht naar consensus over een gewenste kwalitatieve leefomgeving – al miskent een dergelijk idealistisch idee van de vrije dialoog wel de politiek-bestuurlijke reikwijdte van de kwaliteitsbemiddeling.

Conceptueel-theoretisch spoort de positie van Agentschap eerder met latere politieke kritieken die op Habermas' theorieën zijn geformuleerd. Chantal Mouffe problematiseerde vanuit politicologisch perspectief het

10
Bruno Latour. *Het parlement van de dingen. Over Gaia en de representatie van niet-mensen* (Amsterdam: Boom, 2021), Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, vertaling Thomas Burger en Frederick Lawrence (Cambridge, MA: MIT Press, 1989).

notion of open dialogue may overlook the political and administrative dimensions inherent in the mediation of quality standards.

Conceptually and theoretically, Agency's position aligns more closely with later political critiques of Habermas's theories. From a political science perspective, Chantal Mouffe critically examined the notion of social consensus and the ideal of power-free dialogue, both of which are central to Habermas's thinking.¹¹ According to Mouffe, political action is inherently centred on disagreements and conflicts of interest, which are resolved through democratic negotiation. For Mouffe, all forms of decision-making involve choices, meaning the political process is inherently antagonistic. Every political debate, in her view, is a struggle for hegemony. Her thinking thus raises the question of which value systems are prioritised in quality mediation, given a specific issue, and why. From a feminist perspective, Nancy Fraser challenged the inclusivity of Habermas's idea of the public sphere. She argued that Habermas's model too easily assumes that stakeholders can detach themselves from everyday needs and personal concerns to engage disinterestedly in conversation. Nineteenth-century salon culture was accessible only to a select few – mostly men. The ideal of power-free dialogue overlooks the reality that not everyone is equally socialised or has the resources – such as education, financial independence and cultural literacy – to navigate such elite environments.¹²

Following these theoretical positions, two aspects challenge the idea of the Quality Setting, both related to the idea of 'representation.' To understand the status of negotiation, first, a distinction can be made between what Latour calls interest-driven and fact-driven representation. The distinction

11
Chantal Mouffe, *Agonistics: Thinking the World Politically* (London: Verso, 2013).
12
Nancy Fraser, 'Rethinking the Public Sphere', *Social Text* 25/26 (1990), 56-80.

Open Call presentation, Atelier Bouwmeester, Brussels, 2012/ Open Oproep presentatie, Atelier Bouwmeester, Brussel, 2012

idee van maatschappelijke consensus en het verlangen naar de machtsvrije dialoog die de hoeksteen van Habermas' denken vormen.¹¹ Het politiek handelen draait volgens Mouffe a priori om meningsverschillen en belangenconflicten die in democratische onderhandeling worden beslecht. Volgens de politieke denker vragen alle vormen van besluitvorming om keuzes en dus is het politieke proces inherent antagonistisch. Elk politiek debat laat zich als een hegemoniestrijd karakteriseren. Mouffe's denken werpt dan ook de vraag op welke waardesystemen in het licht van een specifieke kwestie bij kwaliteitsbemiddeling meer belang krijgen dan andere, en waarom? Nancy Fraser stelde vanuit een feministisch perspectief het inclusieve karakter van Habermas' idee van de publieke sfeer ter discussie: Habermas' model veronderstelt al te gemakkelijk dat betrokkenen zich kunnen losmaken uit dagelijkse noden en privé beslommeringen, om belangeloos aan het gesprek deel te nemen. De toegang tot de negentiende-eeuwse saloncultuur was voor een select gezelschap (van vooral mannen) voorbehouden. Het machtsvrije ideaal gaat voorbij aan het feit dat niet iedereen zodanig gesocialiseerd is en dus over alle middelen beschikt – vorming, financiële onafhankelijkheid, culturele geletterdheid – om zich in een elitaire omgeving staande te houden.¹²

In het verlengde van deze theoretische posities zijn er twee aspecten die het idee van de *Quality Setting* uitdagen en verband houden met het idee van 'vertegenwoordiging'. Voor het statuut van de onderhandeling kan in eerste instantie een onderscheid worden gemaakt tussen wat Latour een belangen- en feiten-gedreven vertegenwoordiging heeft genoemd. Er is een verschil of men als directe belanghebbende in het gesprek participeert, dan wel of men als deskundige feiten opvoert of spreekt en oordeelt met een zekere afstand tot de zaak. In een technocratie of bureaucratie worden deze twee typen vertegenwoordiging doorgaans resoluut van elkaar gescheiden: de belangen horen thuis in de politieke arena, de feiten in administraties en technische diensten. Als betrokkene handelt men bijvoorbeeld als eigenaar, bewoner of toekomstige gebruiker, en heeft men dus directe belangen in het bouwproject. Externe deskundigen hebben daarentegen een andere rol. Van hun inbreng wordt verwacht dat die vertrekt vanuit hun expertise: vanuit academisch-wetenschappelijke of kennis-theoretische perspectieven, technische knowhow of professionele ervaring. De rol van een expert lijkt afstandelijker dan die van de direct betrokkenen, maar is, zo leren we van Latour, evenmin waardenneutraal. Experts zijn evengoed betrokken, maar in principe wordt hun mening gekleurd door de disciplinaire positie van waaruit wordt gesproken.

Een tweede aspect heeft hier direct betrekking op en handelt over het proces van in- en uitsluiting, een politieke dimensie die minder speelt in Latour's denken. De vertegenwoordigde groepen bepalen immers in belangrijke mate vanuit welk perspectief een waardeoordeel wordt uitgesproken. Dit roept talloze vragen op. Wie krijgt in de onderhandeling welke stem? Vanuit welk mandaat wordt gesproken? Met welke achtergrond en voorkennis ageren de betrokkenen? Wie heeft de vaardigheden en middelen om in de discussie te participeren en krijgt aldus toegang tot het gesprek, en wie niet? De vertegenwoordiging bepaalt wie inspraak krijgt, maar ook welke stemmen stil worden gehouden. De instelling bepaalt welke instanties, agenda's en bekommernissen bij de onderhandeling worden uitgesloten. De socio-politieke samenstelling van de groep en de mate waarin de actoren zijn gesocialiseerd, zijn integraal onderdeel van de institutionele setting. De assemblee van actoren schept de contouren

¹¹ Chantal Mouffe, *Agonistics: Thinking the World Politically* (Londen: Verso, 2013).
¹² Nancy Fraser, 'Rethinking the Public Sphere', *Social Text* 25/26 (1990), 56-80.

lies in whether one participates as a direct stakeholder or contributes facts as an expert, or whether one speaks and judges from a certain distance from the issue. In technocracies or bureaucracies, these two types of representation are typically kept separate: interests belong in the political arena, while facts are confined to administrations and technical departments. A stakeholder acts as an owner, occupant or future user – and therefore has a vested interest in the construction project. External experts, by contrast, have a different role. Their input is expected to be based on their expertise, which can be based on academic, scientific or epistemological perspectives, technical skills or professional experience. While the role of an expert appears more detached than that of those directly involved, as Latour reminds us, it is not value-neutral. Experts are similarly invested, although their opinions are inherently shaped by the disciplinary position from which they speak.

A second aspect closely related to this concerns the process of inclusion and exclusion – a political dimension that plays a lesser role in Latour's thinking. Indeed, the groups represented largely determine the perspective from which value judgments are made. This raises many questions: Who has a voice in the negotiations? What is their mandate? What background and prior knowledge do they bring to the table? Who has the skills and resources to participate and thus gain access to the conversation? And who does not? Representation not only determines who has a say, but also which voices are silenced. The institution decides which institutions, agendas, and concerns are excluded from the negotiation. The sociopolitical composition of the group, along with the extent to which actors are socialised, is integral to the institutional setting. The assembly of actors shapes the contours inside which the negotiation of architectural quality unfolds. Many aspects of architectural quality cannot be precisely measured and seem subjective. Rather than being a matter of 'personal taste' or 'private interest', architectural quality is better understood as 'essentially contested' – in the sense that the trade-offs between different quality claims in the light of specific projects have in fact yet to be made and are therefore subject to negotiation.¹³

In the Open Call – Team Flemish Government Architect's best-known selection and negotiation procedure – the external expert plays an important part in the assessment process.¹⁴ However, their insights are weighed alongside the opinion of the client who, in principle, has the final say in the selection of the design team. The Open Call fully embodies the interplay between fact-based and interest-based perspectives. Similarly, in Labo Ruimte's thematic research-by-design projects, designers and experts collaborate with relevant administrations and local actors in workshops focused on complex spatial challenges.¹⁵ The contributions of social actors and the knowledge of scientists are integrated into several futures studies, aimed at inspiring and shaping spatial policy.

In democratically conducted negotiation processes, it is crucial not only to balance the representation of local interests with external, more abstract value-based knowledge perspectives, but also to acknowledge the boundaries of the institutional configuration. Indeed, democratic decision-making relies heavily on making room for dissent: fundamental disagreements, unspoken voices, doubts about decisions, discursive recalibrations and revisions. When Agency questions controversies, the artist collective actually demonstrates that most legal conflicts are shaped by defined power relations and differing ideological views.

¹³ Latour, *Het parlement van de dingen*, op. cit. (note 10), 27-28.

¹⁴ Maarten Van Den Driessche, 'Het omcirkelen van een lege plaats: "bouwheer" worden, kwaliteit verwachten', in: Maarten Liefvooghe and Maarten Van Den Driessche (eds.), *Meer dan een Wedstrijd: De Open Oproep in een veranderende bouwcultuur* (Antwerp/Brussels: Vlaams Architectuurinstituut/Team Vlaams Bouwmeester, 2022), 38-56.

¹⁵ Labo Ruimte is a collaboration of the Department of the Environment and Team Flemish Government Architect, which celebrated its tenth anniversary in 2023. Els Vervloesem et al. (eds.), *10 jaar Labo Ruimte: Ontwerpen aan de Toekomst* (Brussels: Departement Omgeving, 2023).

waarbinnen de onderhandeling over architectuurkwaliteit zich zal ontploegen. Veel eigenschappen met betrekking tot architectuurkwaliteit kunnen niet exact worden gemeten en lijken subjectief. Eerder dan een zaak van ‘persoonlijke smaak’ of ‘privébelang’ kan architectuurkwaliteit beter als ‘wezenlijk betwist’ worden beschouwd, in de zin dat de afweging tussen verschillende kwaliteitsaanspraken in het licht van specifieke projecten *de facto* nog dient te gebeuren, en dus voorwerp is van onderhandeling.¹³

Bij de Open Oproep – de bekendste selectie- en onderhandelingsprocedure van Team Vlaams Bouwmeester – heeft de externe expert een belangrijke stem tijdens het beoordelingsproces.¹⁴ Diens inzichten worden evenwel gebalanceerd met het oordeel van de opdrachtgever die bij de toewijzing van het ontwerpteam principieel het laatste woord krijgt. Het spel tussen een feiten- en belangengedreven vertegenwoordiging wordt in de Open Oproep met andere woorden ten volle gespeeld. Ook in de thematische ontwerpend-onderzoekstrajecten van Labo Ruimte worden ontwerpers en experts samen met betrokken bestuurlijke afdelingen en lokale actoren in workshops rond een uitdagende ruimtelijke opgave verzameld.¹⁵ De inbreng van maatschappelijke actoren en de kennis van de wetenschappers wordt in een aantal toekomstverkenningen gebundeld, met als doel het ruimtelijk beleid te inspireren en aan te sturen.

In democratisch gevoerde onderhandelingsprocessen is het niet alleen van belang om het juiste evenwicht te vinden tussen de vertegenwoordiging van lokale belangen en externe, meer abstracte, waarden-gedreven kennisperspectieven; ook de limieten van de institutionele configuratie moeten worden onderkend. Voor de democratische besluitvorming blijft het immers van groot belang om ook ruimte te maken voor *dissensus*: fundamentele meningsverschillen, de stille stem, twijfel over de genomen beslissing, discursieve herijkingen en revisies. Wanneer Agentschap controverses ter discussie stelt, laat het collectief eigenlijk zien dat de meeste juridische geschillen door afgetekende machtsverhoudingen en divergente ideologische opvattingen worden getekend.

De rol van media en bemiddeling

In een recent boek heeft Sven Lütticken de aard van de bijeenkomsten van Agentschap geduid en daarbij ook de componenten van die bijeenkomsten aangewezen:

De bijeenkomsten brengen een uiteenlopende reeks voorwerpen en onderwerpen (of dingen en mensen) samen. Meestal wordt een ‘specimen’ van een of meer dingen tentoongesteld als onderdeel van de bijeenkomst en is er een overleg waarbij experts en betrokkenen debatteren over de ins en outs van een bepaalde zaak. Agency’s artefacten en hun gebruik, die aanleiding hebben gegeven tot rechtszaken, genereren uiteindelijk Agency’s bijeenkomsten, waar advocaten, kunstenaars, theoretici en andere betrokkenen discussiëren over het ding in kwestie – of er deel van uitmaken.¹⁶

De voorwerpen op tafel zijn niet alleen onderwerp van gesprek, ze zetten aan tot debat.

In de architectuur wordt de term ‘specimen’ zelden in de mond genomen. De notie is afkomstig uit natuurwetenschappelijk onderzoek: staalafnamen – levende of afgestorven organismen, plantensoorten en mineralen – worden tijdens het veldwerk aan hun natuurlijke habitat onttrokken en daarna in een laboratorium nader onderzocht of in een museale context

¹³ Latour, *Het parlement van de dingen*, op. cit. (noot 10), 27-28.

¹⁴ Maarten Van Den Driessche, ‘Het omcirkelen van een lege plaats: “bouwheer” worden, kwaliteit verwachten’, in: Maarten Liefoghe en Maarten Van Den Driessche (red.), *Meer dan een Wedstrijd: De Open Oproep in een veranderende bouw-cultuur* (Antwerpen/Brussel: Vlaams Architectuurinstituut/Team Vlaams Bouwmeester, 2022), 38-56.

¹⁵ Labo Ruimte is het samenwerkingsverband tussen Departement Omgeving en Team Vlaams Bouwmeester dat in 2023 zijn 10-jarig bestaan mocht vieren. Els Vervloesem et al. (red.), *10 jaar Labo Ruimte: Ontwerpen aan de Toekomst* (Brussel: Departement Omgeving, 2023).

¹⁶ Sven Lütticken, *Objections, Vol. I: Forms of Abstraction* (Berlijn: Sternberg Press, 2022), 72.

The Role of Media and Mediation

In a recent book, Sven Lütticken has interpreted the nature of Agency meetings, also identifying the components of those meetings:

The assemblies bring together a disparate array of objects and subjects (or things and people). Usually, a ‘specimen’ of one or more things is exhibited as part of the assembly, and there is a gathering during which experts and concerned parties debate the ins and outs of a particular case. Agency’s artifacts and their uses, which have triggered legal actions, eventually generate Agency’s assemblies, in which lawyers, artists, theorists, and other concerned parties discuss the thing in question – or become part of it.¹⁶

The objects on the table are more than just the subject of conversation; they actively provoke debate.

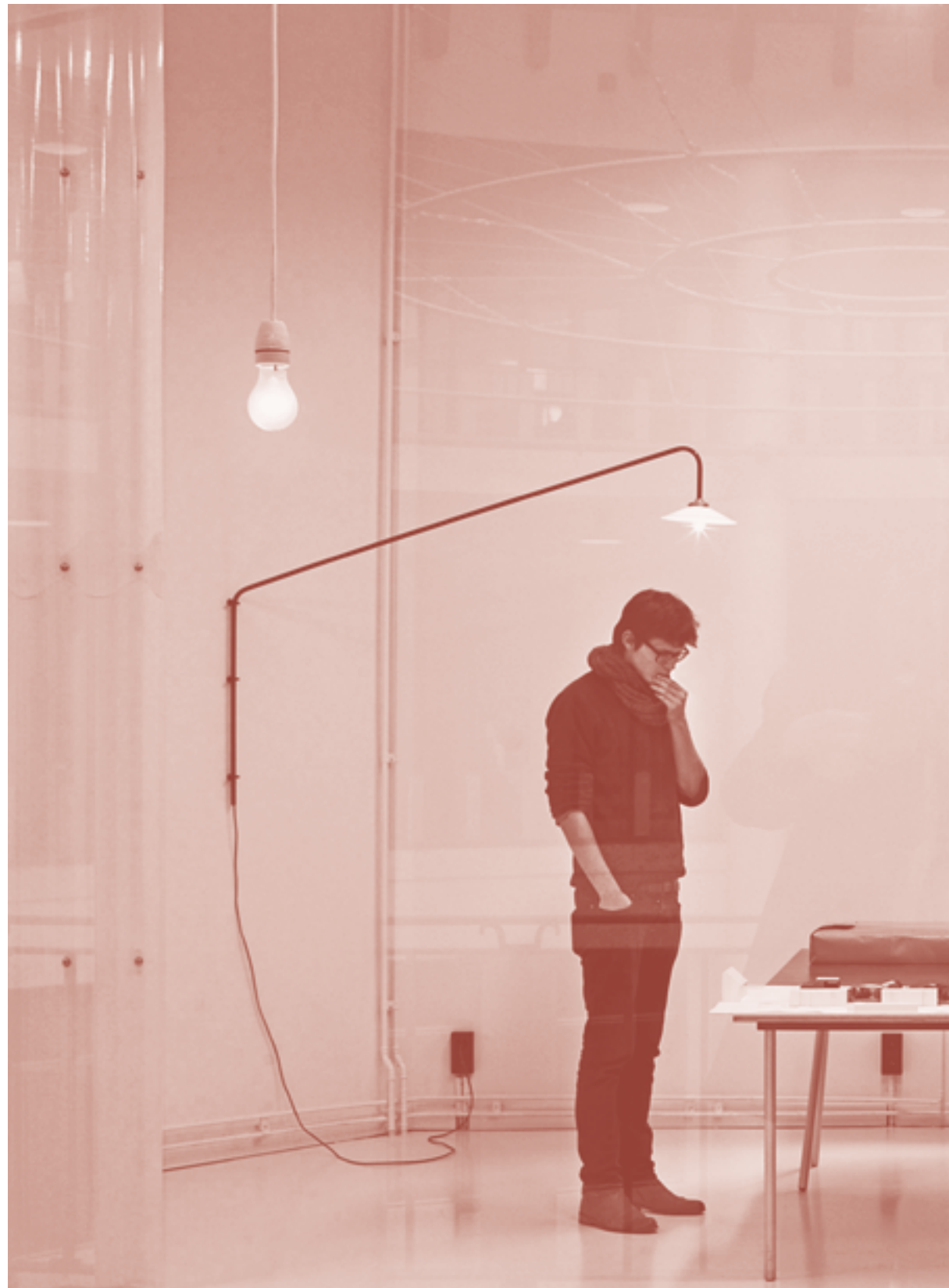
Architects rarely use the term ‘specimen’. Originating in the natural sciences, the notion refers to the collection of samples – living or non-living organisms, plant species and minerals taken from their natural environment during fieldwork, then closely examined in a laboratory or displayed in a new context in a museum. Specimens are also the focus of the meeting organised by Agency at Atelier Bouwmeester. In this particular case, they take the form of historical evidence curated by the artist and presented as a paper file. This includes the full court decision in the Chico Mendez Mural Garden case, as well as Andreas Müller’s pale orange concrete model. The comparison between the ‘material sample’ and the ‘scale model’ proves valuable here for a number of reasons.

Both the ‘scale model’ and the ‘collected sample’ serve as representations of and references to a reality beyond the institutional setting. Through the use of the concrete model, Agency’s spatial installation bears a strong resemblance to the way in which architectural projects are discussed using drawings and models at Atelier Bouwmeester. Here, discussions are introduced and guided by texts, images or other media representations. These media – scale models, maps, architectural drawings, photographs, books and other media used in architectural design – establish a relationship to real-world settings, or project new realities that are represented by the media that are used. However, such media representations also change the nature and meaning of the objects themselves: a surveyed landscape becomes a map, a built environment becomes a scale model, and an ecological habitat is shown by placing representative ‘species’ in a museum. Processed by the media, the ‘outside’ reality is transported into a discursive ‘inside’ environment, where it can be studied and debated.

Clearly, media transubstantiation is also tied to vested interests. Whether through mapping, modelling, data entry via templates, calculation tables or scoring grids: formatting channels raw data and information into the institutional apparatus. The production of drawings and descriptions is linked to knowledge, control and power – in the Foucauldian sense of the word. As Lisa Gitelman has pointed out, this ‘paperwork’ has tangible power effects:

Documents are integral to the ways people think, as well to the social order they inhabit. Knowing-Showing, in short, can never be disentangled from power – or more properly, control. . . . In the modern era documents have cultural weight mostly according to their institutional frames – the university, the corporation, and the state

¹⁶ Sven Lütticken, *Objections, Vol. I: Forms of Abstraction* (Berlijn: Sternberg Press, 2022), 72.

Competition model, Atelier Bouwmeester, Brussels, 2012/ Prijsvraagmaquette, Atelier Bouwmeester, Brussel, 2012

in een nieuw verband gepresenteerd. Ook tijdens de bijeenkomst die Agentschap in het Atelier Bouwmeester organiseerde, worden specimens centraal gezet. In dit specifieke geval is het de historische evidentie die door de kunstenaar werd verzameld en in een papieren dossier is samengevat. Het betreft de gerechtelijke uitspraak in de zaak van *Chico Mendez Mural Garden* die integraal kan worden geraadpleegd, maar ook de vaal-oranje betonnen maquette van de hand van architect Andreas Müller. De vergelijking tussen het ‘materiaalstaal’ en het ‘schaalmodel’ is hier om meerdere redenen bruikbaar.

Het ‘schaalmodel’ en het ‘genomen staal’ zijn allebei representaties van, en verwijzingen naar een werkelijkheid buiten de institutionele omgeving. Door het gebruik van het betonnen model, vertoont de ruimtelijke installatie een sterke verwantschap met de manier waarop architectuurprojecten via tekeningen en maquettes in het Atelier Bouwmeester ter discussie worden gesteld. Via teksten, beelden of andere mediale voorstellingen wordt het gesprek ingeleid en aangestuurd. Als echte media installeren maquettes maar ook kaarten, architectuurtekeningen, foto’s, boeken en alle andere middelen die in het architectuurontwerp worden gebruikt, een verhouding tot de realiteit in het veld. Door de mediale voorstelling verandert echter ook de aard en betekenis van het voorwerp: het onderzochte gebied wordt een kaart, de gebouwde omgeving een schaalmodel, de ecologische habitat wordt getoond door middel van representatieve ‘soorten’ in een museale enscenering. Het is door deze mediale bewerkingen dat de werkelijkheid ‘buiten’ naar een discursieve omgeving ‘binnen’ wordt getransporteerd, en op deze manier voorwerp van studie en debat kan worden.

Het mag duidelijk zijn dat in de mediale transsubstantiatie ook belangen spelen. Of het nu het in kaart brengen of modelleren betreft, het invoeren van data door middel van sjablonen, rekentabellen of *score-grids*, door de formattering worden ruwe data en informatie in het institutioneel apparaat ingevoegd. Het maken van tekeningen en beschrijvingen is verbonden met kennis, controle en macht – in de Foucaultiaanse betekenis van het woord. Lisa Gittelman heeft erop gewezen dat dit papierwerk concrete machtseffecten heeft:

Documenten zijn onlosmakelijk verbonden met de manier waarop mensen denken en met de sociale orde waarin ze zich bevinden. Weten-Zien, kortom, kan nooit los worden gezien van macht – of beter gezegd, controle. (...) In onze hedendaagse maatschappij hebben documenten een cultureel gewicht dat meestal verbonden is met de betrokken institutionele kaders – van de universiteit, het bedrijf en de overheid bijvoorbeeld – zelfs indien deze institutionele inbedding soms veraf lijkt.¹⁷

Door het gebruik van de media of de wijze van representeren worden de dingen ingelijfd in een gespecialiseerde professionele cultuur. De beeldtaal in prijsvraagbundels, de obligate nota’s van ingenieurs die de constructieve haalbaarheid moeten bewijzen, de codes en conventies eigen aan de meeste architectuurtekeningen, vereisen een zekere geletterdheid van de participanten en beperken aldus ook de toegang tot het debat. Het is zelfs zo dat allerhande deskundigen via de gehanteerde media in belangrijke mate invloed op het beoordelingsproces uitoefenen: denk maar aan de manier waarop certificaten en allerlei indicatoren hun weg in het beoordelingsproces hebben gevonden.

¹⁷ Lisa Gittelman, *Paper knowledge: Toward a Media History of Documents* (Durham, NC: Duke University Press, 2014).

for instance – however remote the contextual framework can sometimes seem.¹⁷

Through the use of media or particular forms of representation, objects are absorbed into a specialised professional culture. The imagery in competition books, the engineering notes required to demonstrate structural feasibility, and the codes and conventions typical of most architectural drawings all require participants to have a certain level of literacy, effectively limiting access to the debate. Indeed, different experts significantly influence the evaluation process through the media they use: consider, for example, how certifications and various indicators have become embedded in the evaluation criteria.

However, reducing the role of media to the mere expression of hidden power dynamics is too simplistic, as Susan Leigh Star has shown. Media also function as communication tools that can unite different social worlds, bridging gaps between different fields and social domains. In a text exploring the concept of translation from *Science and Technology Studies*, Star reflects on the social significance of the ‘specimen’ in shaping the collection of the Museum of Vertebrate Zoology. Here, not only human actors but also objects – the specimens collected and displayed in the museum – give colour to the institutional setting. The media character thus encompasses both the descriptive tools created to make the outside world discussable and the reality that these specimens represent. In this seminal text, Star also describes boundary objects in terms that resonate strongly with Agency’s discourse:

Boundary objects are objects which are both plastic enough to adapt to local needs and constraints of the several parties employing them, yet robust enough to maintain a common identity across sites. They are weakly structured in common use, and become strongly structured in individual-site use.¹⁸

Susan Leigh Star sees each institutional setting as part of a wider ecosystem in which different social worlds intersect and interact. The media that circulate information in these settings provide a foothold and play a crucial role in this mediation process. As mediators, they both connect different social groups and facilitate exchanges between different spheres.

Given the nature of the discipline of architecture and the arsenal of representational tools available to designers – field notes and maps, sophisticated digital visualisations and scale models, as well as calculation tables and sets of plans – architects are well equipped to represent spatial challenges. This is especially true in competition formats, where visual materials must not only inform professionals, but also persuade and sometimes captivate clients. Just as carefully crafted rhetoric can influence discussions, well-designed images can guide the selection of a design proposal. The same can be said of the use of cartography in Labo Ruimte’s research by design, where diagrams and maps make the collected findings imaginable.

The media used – what Gittelman refers to as ‘the paperwork’ – play a part very similar to that of the vocabularies that trigger processes of justification. However, unlike the generalising, linguistic criteria that frame quality ambitions, media representations also highlight the material object under discussion. The graphic file, the spreadsheet and the scale model provide a counterweight, a substance, to what is otherwise a purely

¹⁷ Lisa Gittelman, *Paper Knowledge: Toward a Media History of Documents* (Durham, NC: Duke University press, 2014).

¹⁸ Susan Leigh Star and James R. Griesemer, ‘Institutional Ecology, “Translations”, and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley’s Museum of Vertebrate Zoology, 1907-1937’, in: Geofrey C. Bowker et al. (eds.), *Boundary Objects and Beyond: Working with Leigh Star* (Cambridge Mass.: MIT Press, 2016).

Het is echter te beperkend om de rol van de gehanteerde media te verenigen tot deze versluierde machtseffecten, zoals Susan Leigh Star heeft laten zien. De media zijn even zo goed communicatiemiddelen die verschillende sociale werelden bij elkaar kunnen brengen, waardoor de afstand tussen verschillende velden en maatschappelijke domeinen wordt overbrugd. In een tekst die voortbouwt op het concept van translatie uit de *Science and Technology Studies*, heeft Susan Leigh Star nagedacht over de sociale betekenis van ‘specimen’ bij de totstandkoming van de collectie van het Museum for Vertebrate Zoology in Berkeley (Verenigde Staten). Niet alleen menselijke actoren maar ook de dingen – de specimens die in het museum verzameld en getoond worden – bepalen de institutionele setting. Het mediale karakter betreft dan zowel het beschrijvende instrumentarium dat werd ontwikkeld om het buiten bespreekbaar te maken, als de werkelijkheid waarnaar deze specimen verwijzen. In deze klassiek geworden tekst maakte ze ook een omschrijving van *boundary objects* (grensobjecten) in termen die overduidelijk een weerklank vinden in het vertoog van Agentschap:

Grensobjecten zijn objecten die plastisch genoeg zijn om zich aan te passen aan de lokale behoeften en beperkingen van de verschillende partijen die ze gebruiken, maar toch robuust genoeg om een gemeenschappelijke identiteit te behouden op verschillende locaties. Ze zijn zwak gestructureerd in gemeenschappelijk gebruik en worden sterk gestructureerd in het gesitueerde individueel gebruik.¹⁸

Susan Leigh Star beschouwt elke institutionele setting als deel van een breder ecosysteem. Instellingen zijn plekken waar verschillende sociale werelden elkaar ontmoeten en met elkaar interageren. De media die informatie in circulatie brengen, bieden houvast en spelen een cruciale rol in dit bemiddelingsproces. Als intermediair houden ze zeer verschillende sociale groepen samen en bemiddelen ze tussen verschillende sferen.

Door de aard van de architectuurdiscipline en het arsenaal aan representatiemiddelen waarover ontwerpers beschikken – veldnotities en kaarten, vernuftige digitale visualisaties en schaalmodellen, maar ook rekentabellen en ontwerpen – zijn architecten goed geplaatst om ruimtelijke uitdagingen te verbeelden. Dit speelt bij uitstek bij prijsvragen, waar het beeldmateriaal niet enkel de specialisten moet informeren, maar opdrachtgevers moet overtuigen en soms ook verleiden. Net zoals retorisch woordgebruik het gesprek kan kleuren, zo kunnen goed gemaakte beelden de keuze voor een ontwerpvoorstel sturen. Hetzelfde kan worden gezegd over het gebruik van cartografie in het ontwerpend onderzoek van Labo Ruimte, waar diagrammen en kaartmateriaal de bijeengebrachte inzichten voorstelbaar maken.

De gehanteerde media – ‘het papierwerk’ waarover Gittelman spreekt – hebben aldus een zeer analoge rol als de *vocabulaires* die processen van verantwoording inleiden. In tegenstelling tot de generaliserende, talige criteria waarmee kwaliteitsambities worden vooropgesteld, trekken de mediale voorstellingen echter ook het materiële voorwerp waarover wordt gedebatteerd naar de voorgrond. Het grafische dossier, het rekenblad of het schaalmodel bieden tegenwicht en substantie aan een bij uitstek talig discours. De foto’s verwijzen dan naar die specifieke gemeenschapstuin ‘daar’ in New York. De collage die de omheining van de Chico Mendez Garden als een replica rondom het Lapperfortbos plaatst, demonstreert een plausibele en betekenisvolle artistieke ingreep in de publieke ruimte

18

Susan Leigh Star en James R. Griesemer, ‘Institutional Ecology, “translations”, and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley’s Museum of Vertebrate Zoology, 1907-1937’, in: Geoffrey C. Bowker et al. (red.) *Boundary Objects and Beyond: Working with Leigh Star* (Cambridge, MA: MIT Press, 2016).

linguistic discourse. The photographs, for example, refer to a specific community garden ‘over there’ in New York. The collage, which places the fence of the Chico Mendez Garden as a replica around the Lapperfort forest, demonstrates a plausible and meaningful artistic intervention in public space ‘here in Bruges’. The competition package represents an urban district that will be ‘effectively developed’ in the near future. Mathematical models predict, in an ‘extremely realistic’ way, the expected construction and operating costs of the project. And so on.

‘Assembly (Going Public)’ as a Critical Analogue

Agency’s Assembly was part of the cultural programme at Atelier Bouwmeester, but in this text, it serves as a conceptual figure to characterise a Quality Setting.

Matthys’s performance demonstrated that processes of quality mediation can be understood through the interplay of words, people and things. The setting is primarily a discursive space, in which different concepts are deliberately introduced to make qualitative distinctions as well as assessments. It is also a sociopolitical configuration, bringing together stakeholders and engaged experts around the case. Lastly, the setting is defined by the object on which agreement is sought – the things that are made present in the discussion through various media.

Clearly, the processes of justification, negotiation and mediation cannot be considered in isolation; they are inherently intertwined and unfold in a dynamic interplay. Finally, the artistic intervention by Agency serves as a reminder that in any process of quality mediation, power dynamics inevitably come into play – whether well-intentioned or unintentional. Doubts about the decision-making process are always justified, and the components of that process can always be critically examined.

Translation: InOtherWords, Maria van Tol

‘hier in Brugge’. De prijsvraagbundel representeert een stadsdeel dat in de zeer nabije toekomst ‘effectief’ zal worden ontwikkeld. Rekenmodellen voorspellen op ‘uiterst realistische’ manier de verwachte bouw- en exploitatiekosten van het project. Enzovoort.

‘Vergadering (Openbaarheid)’ als kritisch analogon

De Vergadering van Agentschap was onderdeel van het culturele programma van het Atelier Bouwmeester, maar fungeerde in deze tekst als een denkfiguur om een *Quality Setting* te typeren. Matthys’ performance liet zien dat processen van kwaliteitsbemiddeling kunnen worden begrepen in het samenspel van woorden, mensen en dingen. De setting is in eerste plaats een discursieve ruimte, waar doelbewust verschillende begrippen in stelling worden gebracht, om kwalitatief onderscheid te maken en te evalueren. De setting is eveneens een socio-politieke configuratie van belanghebbenden en betrokken experts die rondom de zaak worden samengebracht. De setting definieert zich op de derde plaats vanuit het voorwerp waarover overeenstemming wordt gezocht: de dingen die via allerhande media in de discussie aanwezig worden verondersteld.

Het mag duidelijk zijn dat de processen van Verantwoording, Onderhandeling en Bemiddeling niet onafhankelijk van elkaar kunnen worden bekeken, maar intrinsiek met elkaar zijn verweven en in een dynamisch samenspel voorkomen. De artistieke interventie van Agentschap herinnert er ons ten slotte aan dat er in elk proces van kwaliteitsbemiddeling ongewild, dan wel goedbedoeld of onbewust, machtheffecten optreden – dat twijfel over het beslissingsproces aldus ook steeds gerechtvaardigd is en de componenten van dit proces ook altijd kritisch voor het licht kunnen worden gehouden.

Thinking and Acting in a Design-Oriented Way: Interview with Chief Government Architect Francesco Veenstra

Kirsten Schipper

¹ Wouter Veldhuis and Jannemarie de Jonge were members of the board from December 2020 to April 2025, and were succeeded by Thijs van Spaandonk and Noël van Dooren.

Who you gonna call? It’s the summer of 2008 and during the farewell event for the first Board of Government Advisors in its current form – although a body with the same name briefly existed as early as 1874 – the next board makes its debut. Led by Chief Government Architect Liesbeth van der Pol, the new board introduces itself in a film by Jord den Hollander, set to the soundtrack of the 1984 hit film *Ghostbusters*. The message is clear: the board is ready to tackle the many challenges facing the Dutch government.

Van der Pol was succeeded as Chief Government Architect by Frits van Dongen and Floris Alkemade; Francesco Veenstra, who took over in September 2021, has since been shaping the statutory mandate of quality assurance. Together with urban designer Wouter Veldhuis and landscape architect Jannemarie de Jonge, he forms the current Board of Government Architect and Government Advisors (CRa).¹

The CRa provides the Dutch government with both solicited and unsolicited advice on national spatial planning issues, addressing specific building projects as well as engaging in broad public debates. It also initiates various projects and methods to safeguard spatial quality. Through the NL2100 platform, whose motto is ‘The 22nd Century Starts Now’, the CRa promotes design-oriented thinking and organises various ‘Future Ateliers’. It organises competitions on current spatial challenges, such as water security and sustainable energy transition. Notably, in 2022, these included initiatives for biobased and nature-inclusive building. Through its Young Innovators programme, the CRa invites talented young designers to contribute innovative ideas. From 2023, the CRa has also coordinated the Bouwmeesternetwerk, a network of local architects including the Regional Architect for the Groningen earthquake area, an appointment initiated by Veenstra. As part of his independent advisory role, the Chief Government Architect is involved in various projects of the Central Government Real Estate Agency (RVB), which manages the central government’s buildings and land – including ministry buildings, prisons, palaces, museums, court buildings and natural and agricultural areas. The interview with Veenstra focuses on the latter role and highlights how design-oriented acting and thinking are applied in the Netherlands’ largest real estate organisation.

Appreciated and Difficult

Despite the energetic soundtrack, ‘ghost busting’ may not be the best description of the CRa’s work. Although according to Chief Government Architect Francesco Veenstra, making, having and maintaining contacts is necessary to carry out the function. This is necessary, ‘especially to influence projects of the Central Government Real Estate Agency’ where the Chief Government Architect is the main advisor to the Director-General of